

Tanulmány

Bakaja Zoltán

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban

Abstract

It is stated in Kinga Klaudy's book entitled *Bevezetés a fordítás gyakorlatába* that specification of reporting verbs comes from the characteristics of Hungarian verbs, and the cause of their employment can be found in the stylistic conventions and translational norms. The idea of writing this study arose when I observed specification of the Sanskrit verb *uvāca* in an English translation of the *Bhagavad-gītā*. In the course of my research, I studied transfer operations applied in the translation of a specific Sanskrit reporting clause in a corpus which contained 33 partial or complete English, Hungarian and Hindi translations of the *Bhagavad-gītā*. My research shows that in the case of the verb *uvāca* there are specifications of reporting verbs in many English editions, however, in many Hungarian editions specification was not applied at all. I have also noticed that we can find specific transfer operations in the case of other words of the reporting clause as well. My study explores these cases and also points out that there are well defined translational traditions regarding the translation of the verb *uvāca* both in English and Hungarian.

Keywords: *Bhagavad-gītā*, reporting clause, transfer operations, translational tradition, *uvāca*.

1 Bevezetés

E tanulmány elkészítésének a gondolata egy másik dolgozat írása közben merült fel bennem. Azt vizsgáltam, milyen lexikai problémákkal kell szembenéznie annak, aki Bhaktivedanta Swami Prabhupāda *Bhagavad-gītā As It Is* című könyvét akarja magyarra fordítani, s arra lettem figyelmes, hogy a szanszkrit idéző ige, az *uvāca* átültetése során, már az angol fordító is élt a lexikai konkretizálásnak nevezett átváltási művelet eszközével. Klaudy Kinga azt írja *Bevezetés a fordítás gyakorlatába* című könyvében, hogy az idéző igék konkretizálása a magyar ige sajátosságaiból fakad (1999: 45), s az okát a magyar stilisztikai tradíciókban kell keresnünk (1999: 49). Azt vártam, hogy csak a magyar változatban fogok konkretizálással találkozni, ezért amikor az angol szövegben is észrevettem, több angol kiadást is megvizsgáltam, hogy meglássam, elszigetelt, egyedi jelenséggel van-e dolgom. Kiderült, hogy az *uvāca* ige esetében sok angol fordítás tartalmaz, sok magyar pedig nem tartalmaz konkretizálást. Arra is felfigyeltem, hogy az *uvāca* legtöbbször egy két- vagy háromszavas, jelölő funkciójú szerkezetben fordul elő, s a szerkezet többi tagját is meghatározott átváltási műveletek jellemzik. Tanulmányom célja e műveletek feltérképezése.

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Az átváltási műveletek rendszere egy Klaudy Kinga által megalkotott, a fordítók által végzett grammatikai és lexikai művelek típusait bemutató osztályozási keret (Klaudy 2018: 5). Klaudy definíciója szerint az átváltási művelet „összefoglaló terminus mindazokra a rendszerű és rutinszerű műveletekre, amelyeket fordítók egymást követő generációi fejlesztettek ki, hogy leküzdjék a fordítás folyamatában alkalmilag együtt funkcionáló nyelvek lexikai és grammatikai rendszerének, nyelvhasználatának és kulturális kontextusának különbségeiből fakadó nehézségeket” (Klaudy 2018: 8). E tanulmányomban nem mutatom be részletesen, csupán azonosítani fogom az egyes műveleteket, és az adott példákban releváns információkat osztom meg velük kapcsolatban. A műveletek részletes leírása megtalálható többek között Klaudy Kinga *Bevezetés a fordítás gyakorlatába* (1999) című könyvében, és a Simigné Fenyő Saroltával közösen írt *Angol–magyar fordítástechnika* című munkájában (2007).

A *Bhagavad-gītā* India és a világ egyik legismertebb szentírása. Nem önálló alkotás, a *Mahābhārata* eposz 6. részének, Bhīṣma könyvének a 25–42. fejezete, ám jóval ismertebb és olvasottabb, mint a teljes eposz. Ennek nemcsak terjedelmi okai vannak, a *Bhagavad-gītā* foglalja össze a *vedák* filozófiai részeinek, az *upaniśadoknak* a tartalmát, ezért a *vedāntának*, India hat ortodox filozófiai iskolája egyikének is fontos alapműve. A hagyomány szerint a könyv körülbelül ötezer évvel ezelőtt keletkezett, s Kṛṣṇa Dvaipāyana Vyāsa, az író képében megjelenő Isten munkája. Az európai nyelvek közül angolra fordították le először, Charles Wilkins műve 1785-ben, Londonban jelent meg. Első teljes magyar fordítását, Gömöryné Maróthy Margit munkáját 1924-ben adták ki.

Az angol fordítások száma a félezret is meghaladja, így az összeset átnézni lehetetlen lett volna – csak a saját könyvtáramban is meglévőket dolgoztam fel. Sokuk egyazon filozófiai iskola követőinek a munkája, aminek talán nyoma van bizonyos fordítási megoldásokban is. Barnett, Besant, Maharishi, Marjanovic, Sivananda és Wilkins kivételével az összes megvizsgált angol fordítás készítője a bengáli-*vaiṣṇava* tradíció követője. Bhaktivedanta Swami Prabhupada, Nārāyaṇa Gosvāmī és Sridhar Dev-Goswami egyaránt Bhaktisiddhānta Sarasvatī Ṭhākura tanítványa. A két utóbbi szerző hindi, illetve bengáli nyelvű könyvét a saját közösségük tagjai fordították le angolra. Bhānu Swami Bhaktivedanta Swami Prabhupāda tanítványa, és Theodor Ithamar is a Bhaktivedanta által alapított ISKCON közösségének a tagja. A magyar fordítók közül Dvārakeśa, a Bhaktivedanta-fordítás magyar kiadását javító csoport tagjai és Dóka tartozik ennek az iskolának a követői közé, illetve a Bakos házaspár áll kapcsolatban vele. *Vaiṣṇava* teológusként a *gauḍīya-vaiṣṇavizmus* a szakterületem, így az én fordításomra is ez volt a legnagyobb befolyással. Lakatos István, Szabó Lőrinc és Szerdahelyi István fordítása a költőiséget tartja szem előtt, Sebestyén Edit, Szabó Ágnes, valamint Dienes István munkája pedig más vallási közösségek könyvéül szolgál. Virág László egy minden szentírás iránt tiszteletet tanúsító filozófiai iskola követője, Gömöryné Maróthy Margit teozófusként érdeklődött a könyv iránt, Baktay Ervinre, Kégl Sándorra és Vekerdi Józsefekre pedig az indológia képviselőjeként tekinthetünk. A magyar kiadások közül az összeset áttanulmányoztam, azokat is, amelyek a teljes művet, és azokat is, amelyek csak egy-egy részletét tartalmazzák. Kégl Sándor csak néhány szemelvényt fordított a könyvből, a Maharishi-féle prózai fordítás a mű első hat fejezetét tartalmazza. Szabó Lőrinc csak a 11. fejezetet fordította le, Szerdahelyi István pedig több fejezetből is kiragadott néhány versszakot, s ezeket gyúrta össze egy fejezetre nem tagolt fordítássá. Az én fordításomban a második fejezet jelent meg, egymás mellett olvasható a prózai és a verses fordítás.

A felhasznált források némelyike sokkal több, mint a *Gītā* versszakainak fordítása. E művek hosszú magyarázatokat tartalmaznak, amelyek sokszor jócskán meghaladják magának a

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

költeménynek a terjedelmét. Ezeknek a könyveknek az esetében a forrásjegyzékben a magyarázatok íróját szerzőként tüntettem fel, s ha az angol vagy a magyar fordítás nem a kommentár szerzőjének a műve, a fordító nevét a kiadó után, zárójelben jelenítettem meg. A kommentárok írói közül Viśvanātha és Baladeva szanszkritul dolgozott, így ők nem készítettek saját fordítást. A fordító nevét akkor írtam a forrásjegyzékben szereplő tétel elejére, ha a kötetben nincsenek magyarázatok, vagy jelentőségük és terjedelmük jóval kisebb, mint a fordításé. A Lakatos & Vekerdi és a Szerdahelyi & Tóth párosban Vekerdi József és Tóth Edit a prózai fordítást készítette el.

Egyetlen olyan eddig megjelent magyar *Bhagavad-gītā*-kiadás van, amelyet a tanulmányom nem dolgoz fel, Karma Tsering *A Bhagavad Gítá ahogyan én látom* (sic!) című kiadványa (2003). Ennek egy része plágium, nagy terjedelemben, forrásmegjelölés nélkül vesz át szó szerint vagy kisebb változtatásokkal a Dvārakeśa-fordítás szövegéből, ahol pedig saját anyagot tartalmaz, ott annyira eltér az eredeti műtől, hogy aligha lehet fordításnak nevezni.

2 A beszélőjelölő fogalma

Az idéző mondat azon formáját nevezem beszélőjelölőnek, amelyet a *Mahābhāratában*, az *upaniśadok* némelyikében (*hamśa*, *muktika*, *rāmarahasya*, *śukarahasya*) és a *purāṇákban* használnak, de a *Rāmāyanában* például nem találhatjuk meg. Nem tartozik szervesen a szöveghez, annak többi részétől eltérően nem valamely versmértékben íródott, és néhány kiadásban több, másokban kevesebb van belőle. Ahogy már korábban írtam, vizsgálódásaimat az *uvāca* fordítási példáival kezdtem. Ez az igealak 64-szer fordul elő a *Bhagavad-gītāban*. (A Bhaktivedanta-kiadás szanszkritjét választottam a számlálás alapjának, egyes kiadásokban ez a szám eltérhet.) Gyöke a *vac*, s a *Gītāban* használatos alak az ebből a gyökből képzett 2. ragozási osztályú, E/3 személyű ige elbeszélő múlt idejű (befejezett) formája. A *vac* jelentését Körtvélyesi gyöktáblázata (2006: 255) a 'beszél' magyar megfelelővel adja vissza, a Monier-Williams szótárban (2011) található angol fordításai a következők: *speak*, *say*, *tell*, *utter*, *announce*, *declare*, *mention*, *proclaim*, *recite*, *describe*. (A továbbiakban minden szanszkrit szó jelentését innen idézem.) A gyökből képzett igealak a *Bhagavad-gītāban* használt leggyakoribb angol fordítása a *said*.

Az *uvāca* szó maguknak a versszakoknak a szövegében csak 4-szer van jelen, a műben szereplő többi 60 alakja egy alany+*uvāca* vagy jelző+alany+*uvāca* felépítésű szerkezetben található meg, amely megelőzi az egyes versszakokat. A szerkezet funkciója a beszélő személyének megmutatása, ezért *beszélőjelölőnek* neveztem el. Nem mondhatjuk el, hogy a jelölő minden egyes új megszólalás előtt felbukkan, de majdnem mindegyik előtt ott találjuk. Formális jellegét, azaz pusztán jelölői szerepét az bizonyítja, hogy sokszor még azok után a versszakok után is ott áll, amelyek konkrétan megnevezik, hogy a következő *ślokában* ki fog beszélni (1.26–27, 2.1–2, 2.10–11). A beszélőjelölő jelentése tehát '(A nagytiszteletű) X. Y. mondta'. A *Bhagavad-gītāban* négy szereplő megszólalása előtt található meg, vagyis az itt vizsgált négy idéző mondat a (1) *dhṛtarāṣṭra uvāca*, (2) *sañjaya uvāca*, (3) *arjuna uvāca* és a (4) *śrī-bhagavān uvāca*.

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

---

3 A beszélőjelölő jelzőjének fordítása

A beszélőjelölő jelzője a *śrī*, amelynek jelentése 'ragyogó, sugárzó, nagyszerű, tiszteletre méltó, tisztelendő'. A tisztelet kifejezésére szolgáló megszólításként használják. A *Bhagavad-gītában* csak Isten nevéhez kapcsolódóan találhatjuk meg, de más könyvekben szentek s akár démoni királyok neve előtt is felfedezhetjük. Ez az a tagja a beszélőjelölőnek, amelynek esetében a fordítók leginkább élnek a **kihagyás** lehetőségével.

3.1 A beszélőjelölő jelzője az angol fordításokban

Bár ez az alfejezet a beszélőjelölő jelzőjének az angol fordításáról szól, itt említem meg a hindi kiadást is (1. URL), amelyben a szó változatlanul szerepel. A *Glosbe hindi – magyar szótár* szerint a hindi *śrī* jelentése 'úr, uram' (2. URL). Talán a hindi és szanszkrit formális azonosságnak köszönhető, hogy a Nārāyaṇa-kiadás fordítója a jelző angol szövegbe való átültetéséhez az **idegen szóként való átvételt** választotta, a szövegben mindvégig a *Śrī Bhagavān said* szerepel.

Besant (1905), Maharishi (1967) Sivananda (2000) és Ithamar (2010) a *śrī-bhagavān uvāca* fordítására következetesen a *the blessed Lord said* formulát alkalmazta s a Bhaktivedanta-fordítás első kiadásában (1968) is sok helyen ez szerepelt (2.11, 2.55, 3.3, 3.37, 4.1, 4.5, 5.2, 6.1, 6.35, 6.40, 10.19, 11.5, 11.32, 11.47, 11.52, 12.2, 13.2, 14.1, 14.22, 15.1, 16.1). Bhaktivedanta Swami Prabhupāda a *śrī* jelentését néhány más könyvében is a *blessed*-del adta vissza (3. URL). Ezt **egyszerű behelyettesítésnek** tekinthetjük.

„Gyakran maradnak ki a fordításból a **megszólítások, udvariassági formák**, mivel a különböző kultúrákra jellemző és különböző történelmi korszakokhoz kötődő megszólításokat és udvariassági formákat szinte lehetetlenség megfeleltetni egymásnak” – írja Klaudy (1999: 90). A beszélőjelölő jelzője teljesen kimarad Bhānu, Bhumipati, Marjanovic, Sagar, Swarupananda, Barnett és Wilkins fordításából. A Bhaktivedanta-fordítás második kiadásában is csak kétszer találhatjuk meg – lefordíthatatlanul: (4.1, 6.35).

3.2 A beszélőjelölő jelzője a magyar fordításokban

A beszélőjelölő jelzője Baktay, Dóka, Gömöryné, Kégl, Lakatos, Szabó Lőrinc, Szerdahelyi, Vekerdi és Virág fordításából teljesen kimaradt. Ez nem jelenti azt, hogy a fordítók mindegyike végrehajtotta a kihagyás műveletét. Dóka, Szabó Lőrinc és Virág olyan angol fordításból dolgoztak, amelyben már megtörtént a jelző kihagyása. Lakatos és Szerdahelyi Vekerdi és Tóth nyersfordítását használta. Ezeket nem láttam, de Vekerdi később kiadott prózai fordítása sem tartalmazza a jelölő jelzőjét. Így Baktayról, Gömörynéről, Kéglről, Vekerdiről és egy versszaknál (8.3) a Bakos házaspárról mondhatjuk el biztosan, hogy ebben az esetben a lexikai átváltási műveletek közül a **kihagyással** élt. Az én prózai fordításomban egy helyen (2.2) a teljes beszélőjelölő kimaradt, mert a megelőző versszakból már megtudtuk, hogy ki fog beszélni. Az 1. táblázat a jelző kihagyásával létrejött magyar mondatokat mutatja be. Ezek közül néhányban az ige is kimaradt.

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Fordító	Forrásnyelvi szöveg	Célnyelvi szöveg
Kégl (1910)	<i>śrī-bhagavān uvāca</i>	Az istenség így szól:
Gömörnyé (1924)	<i>The blessed Lord said</i>	Krisna szól: / Krisna.
Vekerdi (1997)	<i>śrī-bhagavān uvāca</i>	A Magasztos szól:
Baktay (2013)	<i>śrī-bhagavān uvāca</i>	A Magasztos:
Bakaja (2016)	<i>śrī-bhagavān uvāca</i>	– mondta a fenséges Úr.
Bakaja (2016)	<i>śrī-bhagavān uvāca</i>	Az Úr, akinél senki sem gazdagabb, erősebb, híresebb, szebb, akinél nem tud többet senki, s aki könnyedén lemond mindenéről, így válaszolt:
Bakos és Bakos (2017)	<i>śrī-bhagavān uvāca</i>	Az Úr válaszolt:

1. táblázat. A jelző kihagyásának eredményeként keletkezett magyar idéző mondatok

A jelző Sebestyén munkájában, a Sivánanda-kiadásban, a Bhaktivedanta-fordítás első kiadásában, a Bakos házaspár fordításában és a csak az első hat fejezetet tartalmazó Maharishi-kiadásban jelenik meg magyarra fordítva. A következő táblázat bemutatja az említett művekben a *śrī-bhagavān* kifejezés megfelelőit, amelyekben a jelző fordítását vastaggal szedtem. A Bhaktivedanta-fordítás esetében az angol eredetit is feltüntettem, és jeleztem, ha az első angol kiadás rövidített és teljes változata eltér egymástól. A fejlécben a fordító neve olvasható. A név utáni kérdőjel azért van ott, mert a 2. és 3. magyar kiadáson Dvārakeša már nem dolgozott, és nehéz lenne kideríteni, hogy a fordítócsoporthoz kinek a nevéhez fűződik valamely változtatás. A '—' jel azt jelenti, hogy a jelölő hiányzik a fordításból. A Maharishi- és a Sivánanda-kiadás nem szerepel a táblázatban, mert azokban a jelzőt kivétel nélkül minden esetben az 'áldott' szóval fordítják.

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban

Argumentum 15 (2019), 755-783

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Versszak	Dvārakeśa 1. (Bhaktivedanta é. n.) Bhaktivedanta (1968, 1972)	Dvārakeśa + ? (Bhaktivedanta 2001, 2014) Bhaktivedanta (2015)	Sebestyén (2000)	Bakos és Bakos (2017)
2.2	Bhagavān, a Legfelsőbb Személy... 68: <i>The Supreme Personality</i> ... 72: <i>The Supreme Person [Bhagavān]</i> ...	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead</i> ...	—	A Magasztos Úr...
2.11	A Magasztos Úr... <i>The Blessed Lord</i> ...	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead</i>	A Magasztos Úr...	A Magasztos Úr...
2.55	A Magasztos Úr... <i>The Blessed Lord</i> ...	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead</i>	A Magasztos Úr...	A Magasztos Úr...
3.3	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Blessed Lord</i> ...	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead</i>	Bhagawan Krishna...	...a Magasztos Úr...
3.37	A Magasztos Úr... <i>The Blessed Lord</i> ...	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead</i>	Bhagawan...	A Magasztos Úr...
4.1	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Blessed Lord</i> ...	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége, az Úr Śrī Kṛṣṇa... <i>The Personality of Godhead, Lord Śrī Kṛṣṇa</i> ...	A Magasztos Úr...	A Magasztos Úr...
4.5	A Magasztos Úr... <i>The Blessed Lord</i> ...	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Personality of Godhead</i> ...	Az Úr...	A Magasztos Úr...
5.2	A Magasztos Úr... <i>The Blessed Lord</i> ...	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Personality of Godhead</i> ...	A Magasztos Úr...	A Magasztos Úr...
6.1	A Magasztos Úr... <i>The Blessed Lord</i> ...	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead</i> ...	A Magasztos Úr...	A Magasztos Úr...
6.35	A Magasztos Úr... <i>The Blessed Lord</i> ...	Az Úr Śrī Kṛṣṇa... <i>Lord Śrī Kṛṣṇa</i> ...	Az Úr Krishna...	A Magasztos Úr...
6.40	A Magasztos Úr... <i>The Blessed Lord</i> ...	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead</i> ...	A Magasztos Úr...	...a Magasztos Úr...
7.1	A Magasztos Úr... 68, 72: <i>kimaradt</i> ...	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead</i>	A Magasztos Úr...	A Magasztos Úr...

Bakaja Zoltán:
 Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
 Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Versszak	Dvārakeśa 1. (Bhaktivedanta é. n.) Bhaktivedanta (1968, 1972)	Dvārakeśa + ? (Bhaktivedanta 2001, 2014) Bhaktivedanta (2015)	Sebestyén (2000)	Bakos és Bakos (2017)
8.3	A Legfelsőbb Személy... 68: <i>The Supreme Personality of Godhead...</i> 72: <i>The Supreme Lord...</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead...</i>	Az Áldott Úr...	—
9.1	A Legfelsőbb Személy... <i>The Supreme Lord...</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead</i> (Itt a kéziratban a 72-es változat szerepelt, amit a szószedet alapján javítottak.)	A Magasztos Úr...	...a Magasztos Úr...
10.1	A Legfelsőbb Úr... <i>The Supreme Lord...</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead</i> (A kéziratból kimaradt.)	A Magasztos Úr...	A Magasztos Úr...
10.19	A Magasztos Úr... <i>The Blessed Lord...</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead</i>	A Magasztos Úr...	A Magasztos Úr...
11.5	Szólt a Magasztos Úr: 68: <i>The Supreme Personality of Godhead</i> 72: <i>The Blessed Lord</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead</i>	A Magasztos Úr...	A Magasztos Úr...
11.32	...a Magasztos Úr... 68: <i>The Supreme Personality of Godhead...</i> 72: <i>The Blessed Lord...</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead</i>	A Magasztos Úr...	...a Magasztos Úr...
11.47	A Magasztos Úr... 68: <i>The Supreme Personality of Godhead...</i> 72: <i>The Blessed Lord...</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead...</i>	A Magasztos Úr...	A Magasztos Úr...
11.52	...a Magasztos Úr... 68: <i>The Supreme Personality of Godhead</i> 72: <i>The Blessed Lord...</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead...</i>	A Magasztos Úr...	A legfelsőbb Úr...
12.2	A Magasztos Úr... 68: <i>The Supreme Personality of Godhead</i> 72: <i>The Blessed Lord...</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead...</i>	Az Úr Sri Krishna...	...a Magasztos Úr...

Bakaja Zoltán:
 Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
 Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Versszak	Dvārakeśa 1. (Bhaktivedanta é. n.) Bhaktivedanta (1968, 1972)	Dvārakeśa + ? (Bhaktivedanta 2001, 2014) Bhaktivedanta (2015)	Sebestyén (2000)	Bakos és Bakos (2017)
13.2	A Magasztos Úr... 68: <i>kimaradt</i> ; 72: <i>The Blessed Lord...</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead...</i>	A Magasztos Úr...	A kegyes Úr...
14.1	A Magasztos Úr 68: <i>The Supreme Personality of Godhead...</i> 72: <i>The Blessed Lord...</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead...</i>	A Magasztos Úr...	A kegyes Úr...
14.22	A Magasztos Úr... 68: <i>The Supreme Personality of Godhead...</i> 72: <i>The Blessed Lord...</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead...</i>	A Magasztos Úr...	A Magasztos Úr...
15.1	...a Magasztos Úr: 68: <i>The Supreme Lord...</i> 72: <i>The Blessed Lord...</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead...</i>	A Magasztos Úr...	A Magasztos Úr...
16.1	A Magasztos Úr 68: <i>The Supreme Personality of Godhead...</i> 72: <i>The Blessed Lord...</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead...</i>	A Magasztos Úr...	A legfelsőbb Úr
17.2	A Legfelsőbb Úr... 68: <i>The Supreme Personality of Godhead...</i> 72: <i>The Supreme Lord...</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead...</i>	A Magasztos Úr...	—
18.2	A Legfelsőbb Úr... 68: <i>The Supreme Personality of Godhead...</i> 72: <i>The Supreme Lord...</i>	Az Istenség Legfelsőbb Személyisége... <i>The Supreme Personality of Godhead...</i>	A Magasztos Úr...	...a Magasztos Úr...

2. táblázat. A beszélőjelölő jelzője a magyar fordításokban

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Nehéz eldönteni, hogy a táblázatban szereplő *Lord Śrī Kṛṣṇa* vagy az *Úr Krishna* esetében a *Lord* vagy az *Úr* a jelző vagy az alany fordítása. Én inkább hajlok afelé, hogy a *bhagavān* célnyelvi megfelelőjéhez tartozik, ám könnyen belelátható a *śrī* tiszteletteljes megszólítást be-töltő funkciója is, különösen akkor, ha a szónak a hindiben használt 'úr, uram' jelentésére gondolunk. Bárhogy is legyen, a *śrī* változtatás nélküli használata az **idegen szóként való átvétel** példája, a *blessed magasztos*-kénti fordítása pedig **egyszerű behelyettesítés**.

A Bakos házaspár fordításában található *kegyes* félfordításnak tűnik, a *śrī* jelentései közt egyetlen általam ismert szótárban sem szerepel, de tekinthetjük a *kegyelmes* tiszteletteljes megszólítás szótévesztéssel létrejött alakjának is, ez esetben itt is **egyszerű behelyettesítéssel** van dolgunk, bár a Czuczor–Fogarasi szótár szerint a *kegyelmes* szó „közép helyen áll a méltóságos, és főméltóságú között”, így nem szerencsés a legfelsőbb Istennel kapcsolatban használni.

Amint látható, a *supreme–legfelsőbb* párost nem azonosítottam a jelölő jelzőjével, mert az véleményem szerint a *bhagavān* fordításához tartozik. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda olyankor is használja, amikor a *śrī* nem áll a *bhagavān* előtt. A mű második kiadásában a *Blessed Lord* kifejezés már nem szerepelt, viszont két helyen lefordíthatatlanul találkozunk a jelzővel (4.1, 6.35). A saját, verses fordításomba anélkül illesztettem be a jelzőt, hogy akár azt, akár az alanyt lefordítottam volna (jövevénysszókénti átvétel). Ezt nem a szöveg egzotikussá tétele, hanem a ritmika megtartása érdekében tettem: *Srī Bhagavān ekképp szólt*.

4 A beszélőjelölő alanyának fordítása

A *Bhagavad-gītā* beszélőjelölőjének négy alanya lehet: Dhṛtarāṣṭra, Sañjaya, Arjuna és Kṛṣṇa. Közülük az első háromnak a neve változtatás nélkül került át a célnyelvi szövegekbe, illetve a hindi kiadásban *ne* végződést kap: *dhṛtarāṣṭrane*, *sañjayane* és *arjunane*. Az első három szereplő esetében tehát a fordítók az **átvételt** választják. Kṛṣṇára a jelölő a *bhagavān* szó használatával utal. A *śrī-bhagavān uvāca* 28-szor szerepel a könyvben. A szanszkrit *bhaga* főnév jelentése többek között 'méltóság, fenség, magasztosság', a *vat* képző pedig a 'birtokolni vmit, rendelkezni vmivel' értelemben használatos. A *bhagavān* szó a hímnemű *bhagavat* melléknév egyes szám alanyesetű alakja. A *bhagavat* szótári jelentése 'dicsőséges, nagy hírű, isteni, imádandó' (*Glorious, illustrious, divine, adorable, venerable.*) Megértéséhez érdemes elolvasni Bhaktivedanta Swami Prabhupāda magyarázatát:

Persze néha a *bhagavān* szó bármely hatalmas emberre vagy félistenre is utalhat, és itt minden bizonnyal azért nevezik így Kṛṣṇát, mert ő jelentős személyiség, ám azt is tudnunk kell, hogy az Úr Śrī Kṛṣṇa maga Isten mindenképp föltt álló személye. Ezt az összes kiváló *ācārya* (lelki tanítómester), például Śaṅkarācārya, Rāmānujācārya, Madhvācārya, Nimbārka Svāmī, Śrī Caitanya Mahāprabhu és India védikus tudományának más szaktekintélyei is megerősítik (saját fordítás: Bhaktivedanta 2015: 2–3).

4.1 A beszélőjelölő alanya az angol fordításokban

Az alábbi táblázat a *bhagavān* szó angol fordításait mutatja be. Azokon a helyeken, ahol a jelző beékelődött az alany fordításába, kiemeltem azokat a szavakat, amelyek az alanyt jelzik. Ott, ahol a forrásjegyzékben szereplő tétel nem az angol fordítás készítőjének a nevével kezdődik, zárójelben közöltem a forrásjegyzékben található nevet.

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Fordítók és kiadások	A <i>bhagavān</i> szó fordítása
Barnett (Macnicol szerk. 1938)	The Lord
Besant és Bhagavān (1905)	The Blessed Lord
Bhaktivedanta (1968, 1972, 2015)	Lord Śrī Kṛṣṇa; The Blessed Lord ; The Supreme Lord; The Supreme Person; The Supreme Personality; The Supreme Personality of Godhead; The Personality of Godhead, Lord Śrī Kṛṣṇa
Bhānu (é. n., 2003)	The Lord
Bhumipati (Bhaktivinoda 2006)	The Supreme Lord
Ithamar (2010)	The blessed Lord
Maharishi (1967)	The blessed Lord
Marjanovic (Abhinavagupta 2004)	The Lord
? (Nārāyaṇa 2011)	Bhagavān
Sagar (Sridhar 2. URL)	The Supreme Lord; The Lord
Swarupananda (Sridhar 2006)	The Supreme Lord; The Lord
Wilkins (1785)	Krēśnā

3. táblázat. A *bhagavān* szó angol fordításai

Láthatjuk, hogy a Bhaktivedanta-fordításban különösen sok variáció szerepel. Ennek az oka, hogy az első kiadáson több különböző szerkesztő is dolgozott, s a saját részük átnézése közben megváltoztatták a fordító által leginkább használt *the Supreme Personality of Godhead* alakot. Ahogy azt a 2. táblázatban láthatjuk, a 2., javított kiadásban többnyire már csak ez utóbbi szerepel.

A *bhagavān* szó fordításának fenti példáiban a fordítónak szinte mindig el kell végeznie egy kötelező átváltási műveletet, a **névelő betoldását**. Ez csak három esetben nincs így: a Nārāyaṇa-kiadásban, ahol a fordító a szanszkrit eredeti **idegen szóként való átvételét** választotta (itt a beszélőjelölő jelzője előzi meg a szót), Wilkinsnél, aki Kṛṣṇa személynevét használta, illetve a Bhaktivedanta-fordítás 2. kiadásában ott, ahol a *Lord Śrī Kṛṣṇa* alak szerepel (4.1, 6.35).

A Fentebbi Bhaktivedanta-idézetből az derült ki, hogy a *bhagavān* szó átültetésekor a legtöbb fordító **konkretizál**, vagyis a fenséget és dicsőséget kifejező melléknév általános jelentési tartományát Istenre, illetve Istennek az Arjuna oldalán álló formájára szűkíti. A konkretizálás nem minden esetben egyenlő mértékű. A *the Lord* 'az Úr' (A továbbiakban az egyes angol szavak jelentését az Ország és Magay vezetésével szerkesztett nagyszótár alapján adom meg [2009].) arra utal, hogy a műben szereplő *bhagavān* nem egyszerűen csak kiváló – ő az ura mindennek. Ezt még explicitebben fejezi ki a *the Supreme Lord* forma, amelyből megtudhatjuk, hogy ez az Úr felette áll minden más úrnak. A *the Supreme Person* a *Personality of Godhead* és a *Supreme Personality* hasonló jelentéssel bír, de ezekből azt is megtudhatjuk, hogy az Úr nem a világ felett uralkodó személytelen szellem, hanem személy. A *the Supreme Personality of Godhead* ('Isten mindennek fölött álló személye') a leginkább explicit kifejezés, amelyben benne foglaltatik az, hogy nem akármilyen úrról, a mindennek fölött álló személyes Istenről van szó. A *Lord Śrī Kṛṣṇa* formából azt tudhatjuk meg, hogy ez az Úr Kṛṣṇa, és a Bhaktivedanta-fordítás a 4. fejezet 1. versszakában egy még részletesebb le-

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

írással is szolgál: *The Personality of Godhead, Lord Śrī Kṛṣṇa*. Ezek után már senki sem tévesztheti el: az Arjuna oldalán álló Bhagavān a Kṛṣṇának nevezett Úristen.

Klaudy a lexikai konkretizálást a testrészek, a mozgást jelentő, az idéző, a kezdést kifejező igék és az általános jelentésű igék esetén írta le (Klaudy 1999: 45–54), itt azonban egy melléknév jelentésének a konkretizálására láttunk példát, amely a különböző mértékű explicitáció eredményeként, **lexikai betoldások** segítségével jöhetett létre.

4.2 A beszélőjelölő alanya a magyar fordításokban

A következő táblázatban a *bhagavān* szónak a vizsgált fordításokban található magyar megfelelőit ismertetem. Ha a fordító nem közvetlenül a szanszkritből dolgozott, akkor zárójelben közöltem a forrásnyelvi fordítás készítőjének a nevét.

Fordító	Fordítás
Bakaja (2016)	a fenséges Úr; Az Úr, akinél senki sem gazdagabb, erősebb, híresebb, szebb, akinél nem tud többet senki, s aki könnyedén lemond mindenéről; Bhagavān
Bakos és Bakos (2017)	A[z] Magasztos Úr ; Az Úr; A legfelsőbb Úr; A[z] kegyes Úr
Baktay (2013)	A Magasztos
Dienes (2016) (Maharishi)	Az Áldott Úr
Dóka (2003) (Sagar)	A Legfelsőbb Úr; Az Úr
Dvārakeša, Dāsa és mások (é. n., 2001, 2014) (Bhaktivedanta)	A Legfelsőbb Személy; A Legfelsőbb Úr; A[z] Magasztos Úr ; Az Istenség Legfelsőbb Személyisége; Bhagavān, a Legfelsőbb Személy
Gömöryné (1924) (Besant és Bhagavān)	Krisna
Kégl (1910)	Az istenség
Lakatos (1987) (Vekerdi)	A Magasztos
Sebestyén (2000) (?)	A[z] Magasztos Úr ; Bhagawan Krishna; Bhagawan; Az Úr; Az Úr Krishna; Az Áldott Úr
Szabó Ágnes (é. n.) (Sivananda)	Az Áldott Úr
Szabó Lőrinc (3. URL) (Barnett)	Az Úr
Szerdahelyi (1965) (Tóth)	Krisna, A Magasztos
Vekerdi (1997)	A Magasztos
Virág (2012) (Marjanovic)	Az Úr

4. táblázat. A *bhagavān* szó magyar megfelelői a vizsgált fordításokban

Mivel Sebestyén forrásszövegét nem ismerem, a fenti táblázatból az általa elvégzett átváltási műveleteket nem tudom teljesen biztosan megítélni. A *Bhagawan Krishna* és a *Bhagawan* megoldások írásmódjából arra következtetek, hogy itt az **idegen szóként való átvételt** választotta, az angol forrásszöveg írásmódja alapján. Az *Az Áldott Úr* formát csak a 8.3. versszakban használja, és nem derül ki, hogy a forrásnyelvben csak itt szerepelt a *the Blessed Lord*, vagy máshol is, illetve itt állt valami más és a *the Blessed Lord* megfelelőjéül választotta az A

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Magasztos Úr-t. A legtöbb esetben valószínűleg az **egyszerű behelyettesítést** alkalmazta, illetve az *Az Úr Krishna* esetében keveredik a fordításban az egyszerű behelyettesítés és az **idegen szóként való átvétel**.

A szanszkritből fordító Baktay és Vekerdi automatikusan végrehajtotta a **névelő betoldását**, majd **behelyettesítette** a *bhagavān*-t a magasztossal. Kégl szintén betoldotta a névelőt, és az általános jelentésű *bhagavān* szót az *istenség* magyar megfelelővel **konkretizálta**. Gömörnyé szintén **konkretizált**, amikor Besant és Bhagavān *The Blessed Lord*-ja helyett a *Krisna*-t használta. Ez a konkretizálás a **névelő kihagyásával** és a *Krisna* **jövevényszókénti átvételével** valósulhatott meg. **Intralingvális átvételt** láthatunk pl. Lakatos esetében, aki szó szerint vette át az *a Magasztos*-t Vekerdi nyersfordításából.

Érdekes, hogy miért választotta Dvārakeśa az *Az Istenség Legfelsőbb Személyisége* szólt megoldást a 4.1. versszakban, amikor az angolban a *The Blessed Lord said* áll. Talán véletlen elírás lehet, amelynek az a forrása, hogy a szöszedatben az angol is a *The Supreme Personality of Godhead said* formát alkalmazza és a szerző a magyarázatokban is ezt használja a legtöbbször a *bhagavān* angol megfelelőjeként. Ahhoz, hogy a *The Supreme Personality of Godhead said*-ből *Az Istenség Legfelsőbb Személyisége* szólt legyen, **grammatikai áthelyezés** szükséges. Az angol birtokos szerkezet előtt álló minőségjelző a magyarban beékelődik a birtokos szerkezet tagjai közé.

Az én prózai fordításomban egy esetben **betoldással konkretizáltam** az alanyt, ekkor a *fenséges*-nek fordított *bhagavān* után az *Úr* szót is a fordításához csatoltam. A második alkalommal a szó fordítása jelentős terjedelmű explicitációt tartalmaz. Itt előrevettem a jelentést önmagában is **konkretizáló** *úr* szót, s aztán a Bhaktivedanta-kiadás egy hivatkozása alapján (2015 2.2) sok-sok lexikai egység **betoldásával** fejtettem ki részletesen, hogy mi az a hat fenséges tulajdonság, amelyet birtokolni kell ahhoz, hogy valakit *bhagavān*-nak nevezzenek. Ezzel a szó jelentését még konkrétabbá, még kézzelfoghatóbbá tettem. A verses fordításom jövevényszóként (Bhagavān) veszi át a forrásnyelvi kifejezést.

Az itt nem említett többi fordító az angol szöveg magyarítása során az egyszerű behelyettesítés eszközével élt.

5 A beszélőjelölő igéjének fordítása

5.1 Példák a beszélőjelölő igéjének angol fordítására

Az 5. és 7. táblázatban azt mutatom be, hogyan konkretizálták az egyes angol és magyar fordítások készítői a beszélőjelölő igéjét. Az 5. táblázat fejlécének első sorában a fordító neve áll. Ha az angol fordítás nem az eredeti szanszkritből, hanem annak hindi vagy bengáli fordításából készült, akkor zárójelben az eredeti fordító neve olvasható. Ugyanannak a könyvnek a különböző kiadásait '/' jellel választottam el. A 6. oszlop kérdőjele arra utal, hogy a könyvben nem nevezik meg az angol fordítót. A '—' jelet akkor használtam, amikor az adott versszakban hiányzott a jelölő, vagy kihagyták belőle az igét. Félkövér betűvel szedtem azokat a helyeket, ahol a fordító nem az általa leggyakrabban használt igei alakot alkalmazta az adott versszakban, valamint kiegészítette vagy konkretizálta a jelölő igéjét.

Bakaja Zoltán:
Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
Argumentum 15 (2019), 755-783
Debreceni Egyetemi Kiadó
DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Versszak	Bhaktivedanta	Ithamar	Bhumipati (Bhaktivinoda)	Bhānu (é. n.)	Bhānu (2003)	? (Nārāyaṇa)	Besant & Bhagavān	Sagar / Swarupananda (Sridhar)
11.50	said	said	said	—	—	said	said	said
11.51	said	said	said	said	said	said	said	said
11.52	said	said	said	said	said	said	said	said
12.1	inquired	said	said	said	said	said	said	inquired
12.2	said	said	said	said	said	said	said	said
13.1	said	said	said	said	said	said	said	said
13.2	said	said	said	said	said	said	said	said
14.1	said	said	said	said	said	said	said	said
14.21	inquired	said	said	—	—	inquired	said	said
14.22	said	said	said	said	—	said	said	replied
15.1	said	said	said	—	—	said	said	said
16.1	said	said	said	—	—	said	—	said
17.1	inquired	said	said	said	said	inquired	said	inquired
17.2	said / answered	said	said	said	said	replied	said	said
18.1	said	said	said	said	said	said	said	said
18.2	said	said	said	said	said	said	said	said
18.73	said	said	said	said	said	said	said	said
18.74	said	said	said	said	said	said	said	said

5. táblázat. A beszélőjelölő igéjének angol fordításai

Bakaja Zoltán:

*Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban**Argumentum 15 (2019), 755-783*

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

A táblázatot összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a fordításokban az *uvāca* megfelelőjeként legtöbbször a *said* ('mondta') áll (**egyszerű behelyettesítés**). A vizsgált művek alapján tehát úgy tűnik, hogy az *uvāca* angolra való átültetésében létezik egy fordítói hagyomány, amely a *said* használatát részesíti előnyben. Egyedül Bhānu Swāmīnál találunk ettől eltérő, általános jelentéssel rendelkező, beszédet kifejező igét, és nála is csak két versszakban. A *spoke* ('beszél') mindkét fordításában ugyanott található meg, az 1. fejezet 21. és 24. versszakában. Ez az azonosság nem meglepő, mert az általa készített két verzió csak csekély mértékben tér el egymástól. A *spoke*-ot egyszer Svarupananda is használja (8.3), de ő a *thus* határozószóval is kiegészíti ('így/ekképpen szolt/beszélt'). Svarupananda tehát **betoldást** is alkalmaz. Ezt a megoldást nem tartom túl szerencsésnek, mert a megszólalás módjára vagy a következő szövegrész tartalmára irányítja a figyelmet, holott a jelölő, nevéhez hűen, pusztán csak a beszélő kilétét jelzi, és nem az őt követő dolgok jellegére vagy tartalmára koncentrálna.

Klaudy kétfajta **betoldást** különböztet meg: **lexikait** (1999: 100-112) és **grammatikait** (1999: 213-224). Szerinte a lexikai betoldásokat az olvasók háttérismereteinek hiánya, a grammatikaiakat pedig a nyelvek közötti szintaktikai különbségek indokolják. A grammatikai betoldásokat említve a **nyomatékosító elemek betoldásáról** is ír, amelyek szövegszervező elemekként szolgálnak, vagy pedig a mondat hangsúlyos részeit jelölik velük a fordítók. Ahogy korábban említettem, itt az előreutalást ellentétesnek tartom a beszélőjelölő természetével, ezért úgy tűnik, hogy nem valamilyen tudatos fordítói stratégia része. Ezzel kapcsolatban felmerülhet az emberben, hogy egyszerűen csak így tetszett neki jobban ez a rész, azaz a fordító nemcsak az információátadás vagy a szövegszervezés kényszere, hanem valamilyen belső stilisztikai igénynek való megfelelni vágyás hatására is végezhet betoldást.

A fordítók a következő négy kifejezés használatával **konkretizálják** a jelölő igéjét: *replied* ('válaszolt, felelt'), *asked* ('kérdezte, megkérdezte'), *answers* ('válaszol, megválaszolja'), *inquired* ('kérdezte, megkérdezte, érdeklődött'). Két olyan versszak van (8.1, 17.1), ahol négy fordító is konkretizálja az igét, s ezt mindannyian ugyanazzal a szóval teszik. E fordítások készítői (Bhaktivedanta, Nārāyaṇa könyvének fordítója és Sagar, valamint Svarupananda) mind azonos felekezethez tartoznak, így felmerül az emberben a kérdés, hogy vajon véletlen-e az egyezés, vagy valamilyen korábbi forrásmunka követése az oka. Ennek megítélését nehezíti, hogy ezek közül csak a Bhaktivedanta-fordítás készült a szanszkrit eredetiből, Nārāyaṇa könyvének angol kiadása a szerző hindi, Sridharé pedig az ő bengáli nyelvű könyvéből lett elkészítve. Sajnos sem Sridhar, sem Bhaktivinoda bengáli műve sincs a birtokomban, így azt nem tudom megvizsgálni, hogy a szanszkrit bengálira történő lefordítása során mi történik a beszélőjelölővel.

Logikusnak tűnik, hogy ha összehasonlítjuk Sridhar Swami könyvének két angol kiadását, abból talán messzemenőbb következtetéseket is le tudunk vonni. Nekem a könyv első angol nyelvű kiadása csak egy hiányos, pdf-ben letöltött változatban van meg, de szerencsére az interneten megtalálható a két angol szöveg összehasonlítható verziója (4. URL). Ott az első kiadás pontos könyvészeti adatait sajnos nem találtam meg. A 6. táblázat második sorában a fordítók neve szerepel. A magyar kiadás igéit is beszúrtam, így mind a három fordítás összevethető. Ahol a két angol kiadás különbözött, ott a ' / ' jel bal oldalán az elsőben, a jobbon pedig a másodikban szereplő megoldás olvasható. Azokat a szavakat jelöltem félkövérrel, amelyek eltérnek a fordító által leggyakrabban használt formától. A ' — ' jel a jelölő hiányára utal, ami inkább tűnik sajtóhibának, mintsem tudatos választásnak.

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban

Argumentum 15 (2019), 755-783

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Sridhar Dev-Goswami <i>Śrīmad Bhagavad-gītā: The Hidden Treasure of the Sweet Absolute</i>		
Versszak	Sagar / Swarupananda	Dóka
1.1	said	így szólt
1.2	said	válaszolt
1.21	said / —	így szólt
1.24	said	ekképp folytatta
1.28	said / —	így szólt
1.46	said	így szólt
2.1	said	folytatta
2.2	said	így szólt
2.4	said	ekképp válaszolt
2.9	said	így szólt
2.11	said	így szólt
2.54	said	ekképp érdeklődött
2.55	said	ekképp válaszolt
3.1	said	így szólt
3.3	replied	ekképpen válaszolt
3.36	inquired	érdeklődött
3.37	replied	válaszolt
4.1	said	így szólt
4.4	said	így szólt
4.5	said	így szólt
5.1	said	így kérdezett
5.2	said	válaszolt
6.1	said	szólt
6.33	said	így szólt
6.35	said	szólt
6.37	said	így kérdezett
6.40	said	válaszolt
7.1	said	szólt
8.1	inquired	ekképp tudakozódott
8.3	said / spoke thus	szólt

Sridhar Dev-Goswami <i>Śrīmad Bhagavad-gītā: The Hidden Treasure of the Sweet Absolute</i>		
Versszak	Sagar / Swarupananda	Dóka
9.1	said	szólt
10.1	said	szólt
10.12	said	így szólt
10.19	said	szólt
11.1	said	szólt
11.5	said	szólt
11.9	said	szólt
11.15	said	így szólt
11.32	said	szólt
11.35	said	szólt
11.36	said	így szólt
11.47	said	szólt
11.50	said	szólt
11.51	said	szólt
11.52	said	szólt
12.1	inquired	érdeklődött
12.2	said	szólt
13.1	said	szólt
13.2	said	szólt
14.1	said	szólt
14.21	said	kérdezett
14.22	replied	válaszolt
15.1	said	szólt
16.1	said	szólt
17.1	inquired	tudakozódott
17.2	said	válaszolt
18.1	said	szólt
18.2	said	szólt
18.73	said	szólt
18.74	said	szólt

6. táblázat A Śrīmad Bhagavad-gītā: The Hidden Treasure of the Sweet Absolute fordításai

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Noha, ahogy az a táblázatból is látszik, a két angol kiadás között mindössze egyetlen különbség van a jelölő igéjének a fordításában, mégse merném azt állítani, hogy ennek az oka a ben-gáli eredetiben keresendő. A két szöveget összehasonlítva azt láthatjuk, hogy sok átfedés van közöttük, így elképzelhető, hogy a második kiadás készítője egyszerűen csak az elődjére épített, és megtartotta, amit megtarthatónak gondolt. Nārāyaṇa Svāmī hindi fordítása nem konkretizálja az igét, a *dhṛtarāṣṭrane kahā, sañjayane kahā, arjunane kahā*, és a *srī-bhagavāne kahā* található meg benne (*kahā* – ’mondta’). A fentiek fényében a konkretizálás egybeesése inkább tűnik a véletlen művének, mintsem egy előző minta követésének. Ha lehet valamilyen minta, az inkább a Bhaktivedanta-fordítás, mert az már létezett, amikor a másik három angol fordítás készült.

Az 5. táblázatban nincs ott minden olyan angol kiadás, amelyet végignéztem. A Macnicol szerkesztette *Hindu Scriptures* (1938) L. D. Barnett fordítását tartalmazza (225–287). Ebben ő a beszélőjelölő igéjének a visszaadására mindenütt a *spake*-et használja. A kiadásban kimaradt a 2. fejezet 9. versszaka előtti jelölő, valamint a 13. fejezet Arjuna kérdését tartalmazó 1. versszaka, amely előtt szintén a jelölő állna. Wilkins (1785) az 1. fejezet 1. versszakában a *said*-et a következőben pedig a *replied*-ot használja, azután azonban végig kihagyja az igét, csak a beszélők nevét tünteti fel. Van néhány olyan hely, ahol a beszélőjelölő teljesen kimarad a fordításból (1.24, 1.46, 2.1, 2.9). Marjanovic és Sivananda – ahogy Maharishi is az általa lefordított hat fejezetben – mindenütt a *said*-et használja. A versszakok eltérő számozása miatt a két versszak előtt nem áll jelölő (1.21, 1.28).

Klaudy a fordítás során születő hiányos mondatok keletkezését (1999: 234–235) a **grammatikai kihagyás** kategóriájába sorolja be. A beszélőjelölő kihagyással történő fordítása esetében az idéző mondat egyetlen szóból áll, amely a beszélő személyét mutatja meg. Ennél nem is kell több. A korabeli szanszkrit szövegek esetében ezt nehéz lett volna az *uvāca* vagy legalább egy *iti* (’így’) nélkül megoldani, mert helytakarékossági okokból mindent folyamatosan írtak, kettőspont pedig nincs a *devanāgarī* írásban (az *iti* töltheti be ezt a funkciót). A latin betűs írás központosításának a segítségével vagy a modern tipográfia alkalmazásával az alany megjelölése teljes mértékben elég a beszélő kilétének meghatározására.

A megvizsgált angol nyelvű kiadások fordítói a beszélőjelölő átültetésekor az **egyszerű behelyettesítés** mellett három további átváltási műveletet alkalmaznak: a **koncretizálást**, a **kihagyást** és a **betoldást**. Érdekes módon ezek egyike sem tűnik előre eltervezett stratégia megvalósításának. Wilkins 1. és a 2. versszakot kivéve mindenhol kihagyja az igét. A Swarupanada által a 8. fejezet 3. versszakának jelölőjében alkalmazott betoldásnak sincs olyan szerepe, ami a betoldás szükségességét indokolná. Akkor sem látunk következetes megoldásokat, amikor a konkretizálás a megszólalás kérdés, illetve válasz voltának megmutatására irányul. Az *asked* vagy *inquired* (’kérdzte, érdeklődött’) igét tartalmazó jelölőt csak elvéve követi olyan, amelyben a *replied* vagy az *answered* (’válaszolt, felelt’) szerepel. Mivel a konkretizálást tartalmazó kiadásokban vannak versszakok közé szúrt magyarázatok is – sokszor a versszakok szanszkrit eredetijével és szavankénti fordításával együtt – a konkretizálás stilisztikai hatása nem tud érvényesülni a könyv teljes tartalmának elolvasása során.

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban

Argumentum 15 (2019), 755-783

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

5.2 *A beszélőjelölő igéje a magyar fordításokban*

A 7. táblázat a beszélőjelölő igéjének magyar fordításait tartalmazza. Azok, amelyek nem szerepelnek e táblázatban, mindig ugyanazt az igét használják az eredeti idéző ige fordításakor. A következő felsorolás e szerzők nevét s az általuk használt igét vagy szerkezetet tartalmazza:

Bakaja verses fordítása (2016): *ekképp szólt*.

Baktay (2013): következetesen kihagyja az igét, a jelölőben csak a beszélő neve szerepel.

Dienes (2016): *szólt*.

Kégl (1910): *így szólt*.

Szabó Ágnes (é. n.) *szól*.

Szabó Lőrinc (5. URL): *szólt*.

Szerdahelyi (1965): *szólt*.

Vekerdi (1997): *szólt*.

Virág (2012): *szólt*.

A 7. táblázat fejlécében először a fordító neve szerepel, azt követi, hogy kinek a fordításából dolgozott. A Bhaktivedanta-fordítás három magyar kiadása közötti eltérést a ’/’ jel használatával mutatom meg. Amennyiben ez csak egyszer szerepel, akkor a jel bal oldalán az 1., a jobbon pedig a 2. és 3. kiadás megoldása található. Azokon a helyeken, ahol a 2. kiadás eltér a 3-tól, mindhárom verzió szerepel, s a 2. kiadásban található szó közepén van. Azokat az alakokat szedtem vastaggal, amelyek eltérnek az adott fordító által a leggyakrabban használttól. Ez alól kivételt képeznek azok az esetek, amelyekben a szokványostól való eltérésnek az oka az angol szöveghez való igazodás. Dőlttel szedtem azokat az eseteket, amelyek nem az alany után, hanem elé kerültek. A ’—’ jel az ige vagy a teljes jelölő hiányára utal.

Bakaja Zoltán:
 Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
 Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Versszak	Gömörnyé (Besant és Bhagavân)	Lakatos (Vekerdi)	Dvārakeśa / ? / ? (Bhaktivedanta)	Sebestyén (?)	Dóka (Sagar)	Bakaja prózai fordítása	Bakos és Bakos
1.1	szól	szólt	így szólt / így szólt	így szólt	így szólt		szólott
1.2	szól	szólt	így felelt / így szólt	így felelt	válaszolt		felelt
1.21	—	szólt	szólt / így szólt	így szólt	így szólt		<i>így szólt</i>
1.24	szól	szólt	folytatta / így szólt	így szólt	ekképp folytatta		szólott
1.28	szól	szólt	szólt / szólt / így szólt	így szólt	így szólt		szólt
1.46	szól	szólt	mondta	így szólt	így szólt		szólott
2.1	szól	—	mondta	így szólt	folytatta	tovább mesélt	szólt
2.2	—	szólt	szólt / így szólt	így beszélt	így szólt	—	szólott
2.4	szól	szólt	szólt / így szólt	így szólt	ekképp válaszolt	felelte	szólt
2.9	szól	szólt	folytatta / szólt	így szólt	így szólt	folytatta	folytatta
2.11	—	szólt	szólt / így szólt	szólt	így szólt	mondta	szólt
2.54	szól	szólt	kérdezte / így szólt	így szólt	ekképp érdeklődött	kérdezte	így kérdezett
2.55	szól	szólt	válaszolt / így szólt	felelt	ekképp válaszolt	így válaszolt	így válaszolt
3.1	szól	szólt	szólt / így szólt	kérdi	így szólt		így szólt
3.3	szól	szólt	szólt / így szólt	válaszolt	ekképpen válaszolt		<i>válaszolt</i>
3.36	szól	szólt	szólt / így szólt	szólt	érdeklődött		így kérdezett
3.37	—	szólt	így válaszolt / így szólt	válaszolt	válaszolt		válaszolt
4.1	—	szólt	szólt / így szólt	szólt	így szólt		szólott
4.4	szól	szólt	így kérdezett / így szólt	így szólt	így szólt		így szólt
4.5	—	szólt	így válaszolt	válaszolt	így szólt		így válaszolt
5.1	szól	szólt	szólt / így szólt	így szólt	így kérdezett		így szólt

Bakaja Zoltán:
 Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
 Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Versszak	Gömörnyé (Besant és Bhagavân)	Lakatos (Vekerdi)	Dvārakeśa / ? / ? (Bhaktivedanta)	Sebestyén (?)	Dóka (Sagar)	Bakaja prózai fordítása	Bakos és Bakos
5.2	szól	szólt	így válaszolt	felelt	válaszolt		így válaszolt
6.1	szól	szólt	szólt / így szól	szólt	szólt		szólt
6.33	szól	szólt	szólt / így szól	szólt	így szólt		—
6.35	szól	szólt	szólt / így szól	válaszolt	szólt		válaszolt
6.37	szól	szólt	kérdezett / így szól	kérdi	így kérdezett		így kérdezett
6.40	szól	szólt	így válaszolt	szólt	válaszolt		<i>szólt</i>
7.1	szól	szólt	szólt / így szól	szólt	szólt		szólt
8.1	szól	szólt	így kérdezett	szólt	ekképp tudakozódott		így kérdezett
8.3	szól	szólt	ekképpen válaszolt / így szól	szólt	szólt		válaszolt
9.1	szól	szólt	szólt / így szól	szólt	szólt		<i>szólt</i>
10.1	szól	szólt	szólt / így szól	szólt	szólt		szólt
10.12	szól	szólt	szólt / így szól	szólt	így szólt		szólt
10.19	szól	szólt	szólt / így szól	szólt	szólt		szólt
11.1	szól	szólt	szólt / így szól	szólt	szólt		így szólt
11.5	szól	szólt	<i>szólt</i> / így szól	szólt	szólt		szólt
11.9	—	szólt	szólt / mondta	így szólt	szólt		így beszélt
11.15	szól	szólt	szólt / szólt	így szólította meg	így szólt		szólt
11.32	szól	szólt	<i>szólt</i> / így szól	szólt	szólt		<i>szólt</i>
11.35	szól	szólt	így szólt / így szól	szólt	szólt		így szólt
11.36	—	szólt	— / így szól	így szólt	így szólt		szólt
11.47	szól	szólt	szólt / így szól	szólt	szólt		szólt

Bakaja Zoltán:
 Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
 Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Versszak	Gömörnyé (Besant és Bhagavân)	Lakatos (Vekerdi)	Dvārakeśa / ? / ? (Bhaktivedanta)	Sebestyén (?)	Dóka (Sagar)	Bakaja prózai fordítása	Bakos és Bakos
11.50	szól	szólt	e szavakkal fordult	szólt	szólt		így szólt
11.51	szól	szólt	így szólt / így szólt	szólt	szólt		így szólt
11.52	szól	szólt	szólt / így szólt	szólt	szólt		így szólt
12.1	szól	szólt	így kérdezett	kérdi	érdeklődött		szólott
12.2	szól	szólt	szólt / így szólt	válaszolt	szólt		szólt
13.1	szól	kimaradt versszak	szólt / szólt	kérdi	szólt		szólt
13.2	szól	szólt	így válaszolt	szólt	szólt		szólott
14.1	szól	szólt	szólt / így szólt	szólt	szólt		szólt
14.21	szól	szólt	kérdezett / így kérdezett	kérdi	kérdezett		szólt
14.22	szól	szólt	így válaszolt	szólt	válaszolt		így válaszolt
15.1	szól	szólt	szólt / így szólt	szólt	szólt		szólott
16.1	szól	szólt	szólott / így szólt	szólt	szólt		így szólt
17.1	szól	szólt	kérdezett / így kérdezett	szólt	tudakozódott		így kérdezett
17.2	szól	szólt	szólott / így szólt	szólt	válaszolt		—
18.1	szól	szólt	szólt / így szólt	szólt	szólt		így szólt
18.2	szól	szólt	szólott / így szólt	szólt	szólt		szólt
18.73	szól	szólt	szólt / szólt / így szólt	így felelt	szólt		szólt
18.74	szól	szólt	szólt / szólt	szólt	szólt		szólt

7. táblázat. A beszélőjelölő igéjének magyar fordításai

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Láthatjuk, hogy a magyar fordítások elemzésekor valóban gazdagabb igekészletet találunk, mint amelyet az angol fordítások használtak. A magyar hagyomány a jelölő igéjét leggyakrabban a *szólt* alakkal helyettesíti be. Több más, **egyszerű behelyettesítéssel** kapott formát is találtam, ezek a *szólott* és a *mondta*. Mivel néha az angol fordítók is konkretizálták az igét, ezért az adott kiadás magyar fordításában olykor egyszerű behelyettesítésnek számít a *kérdezett*, *tudakozódott*, *válaszolt* és *érdeklődött*. A leggyakrabban előforduló igéhez kapcsolódó határozószó betoldásával (**nyomatékosító elem betoldása**) keletkezett a sokszor megjelenő *így szólt* és az *ekképp szólt* forma. Néha a betoldás a szanszkrit ige konkretizált megfelelőjéhez társult, ebből lett az *ekképpen válaszolt*, *ekképp tudakozódott*, *így válaszolt* és *így kérdezett*. Ezek legtöbbször az angolból fordított kiadásokban bukkannak fel, ilyenkor a magyar fordítás az ige esetében nem **konkretizálást**, hanem **egyszerű behelyettesítést** alkalmaz. Ahogy azt már fentebb említettem, Baktay a **kihagyást** választotta, egyszer sem használ igét a jelölőben. Fordításában az igét a kettőspont helyettesíti, amely jelzi, hogy a megnevezett személy szavait olvassuk. Néha Gömörnyé is kihagyja az igét, van, hogy az egész jelölő elmarad. A **lexikai konkretizálásra** a következő példákat találhatjuk: *érdeklődött*, *felelt*, *felelte*, *folytatta*, *kérdezte*, *kérdi*, *tudakozódott*, *válaszolt*. (Sebestyén fordításának az angol eredetijéhez nem jutottam hozzá, azt feltételeztem, hogy az angolban mindenütt a *said* áll, és ennek megfelelően értékeltem az átváltási műveleteit. Ha az angolban itt egy múlt idejű, kérdést kifejező ige áll, akkor az általa alkalmazott művelet **az ige idejének a megváltoztatása** volt, jelenidejű, kérdést kifejező ige esetén pedig **egyszerű behelyettesítés**.) Van néhány olyan eset, amikor a **grammatikai betoldás** és a **lexikai konkretizálás** egyaránt jelen van: *ekképp érdeklődött*, *ekképp folytatta*, *ekképp válaszolt*, *e szavakkal fordult*, *így felelt*, *így kérdezett*, *így szólította meg*, *így válaszolt*, *tovább mesélt*. Bár a beszélőjelölő igéje múlt idejű, Gömörnyé és Szabó Ágnes (aki jelzi, hogy helyenként Gömörnyé szövegére támaszkodik) a beszélőjelölőben az **ige formájának a megváltoztatását** választja, és a jelen idejű *szól*-t használja. A fordítás ezzel azt a hatást kelti, mintha a párbeszédet egy színpadon néznénk, s ez Gömörnyé színésznői múltjára való tekintettel nem is meglepő.

Csakúgy, mint a Sridhar-kiadás esetében, a Bhaktivedanta-fordításról is készítettem egy olyan táblázatot, amelyen egyszerre láthatóak a mű angol és magyar kiadásának megoldásai. Az 1. angol kiadás 1968-ban jelent meg, ez azonban a könyvnek csak egy hozzávetőlegesen 400 oldallal megrövidített változata volt. A teljes kiadás 1972-ben látott napvilágot. Ez főleg abban különbözött az előzőtől, hogy az abból kihagyott magyarázatok is helyet kaptak benne. A 2., javított, bővített kiadás 1983-ban hagyta el a nyomdát. A két kiadás közötti különbségek az interneten is megtekinthetők (6. URL). A magyarországi 2. kiadás az angol 2. kiadás után készült el, és az abban foglalt változtatásokat vette át, a 3. pedig a magyar szöveg további javításait tartalmazza. A következő táblázatban a félkövérrel szedett szöveg azt jelöli, hogy a szerző nem az általa leggyakrabban használt igét alkalmazta, kivéve, amikor ezt az ige angol fordításának a változása indokolja. Az első magyar kiadásban az ige néhány helyen rendhagyó módon az alany elé került, ezeket megjelöltem.

Bakaja Zoltán:
 Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
 Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Bhaktivedanta Swami Prabhupāda Bhagavad-gītā As It Is.				
	Angol		Magyar	
Versszám	1. kiadás	2. kiadás	1. kiadás	2. / 3. kiadás
1.1	said	said	így szólt	így szólt
1.2	said	said	így felelt	így szólt
1.21	said	said	szólt	így szólt
1.24	said	said	folytatta	így szólt
1.28	said	said	szólt	szólt / így szólt
1.46	said	said	mondta	mondta
2.1	said	said	mondta	mondta
2.2	said	said	szólt	így szólt
2.4	said	said	szólt	így szólt
2.9	said	said	folytatta	szólt
2.11	said	said	szólt	így szólt
2.54	said	said	kérdezte	így szólt
2.55	said	said	válaszolt	így szólt
3.1	said	said	szólt	így szólt
3.3	said	said	szólt	így szólt
3.36	said	said	szólt	így szólt
3.37	said	said	így válaszolt	így szólt
4.1	said	said	szólt	így szólt
4.4	said	said	így kérdezett	így szólt

Bhaktivedanta Swami Prabhupāda Bhagavad-gītā As It Is.				
	Angol		Magyar	
Versszám	1. kiadás	2. kiadás	1. kiadás	2. / 3. kiadás
4.5	said	said	így válaszolt	így válaszolt
5.1	said	said	szólt	így szólt
5.2	said	replied	így válaszolt	így válaszolt
6.1	said	said	szólt	így szólt
6.33	said	said	szólt	így szólt
6.35	said	said	szólt	így szólt
6.37	said	said	kérdezett	így szólt
6.40	said	said	így válaszolt	így válaszolt
7.1	said	said	szólt	így szólt
8.1	inquired	inquired	így kérdezett	így kérdezett
8.3	replied	said	ekképpen válaszolt	így szólt
9.1	said	said	szólt	így szólt
10.1	said	said	szólt	így szólt
10.12	said	said	szólott	így szólt
10.19	said	said	szólott	így szólt
11.1	said	said	szólott	így szólt
11.5	said	said	szólt (az alany előtt)	így szólt
11.9	said	said	szólt	mondta
11.15	said	said	szólt	szólt

Bakaja Zoltán:
 Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
 Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Bhaktivedanta Swami Prabhupāda Bhagavad-gītā As It Is.				
	Angol		Magyar	
Veryszám	1. kiadás	2. kiadás	1. kiadás	2. / 3. kiadás
11.32	said	said	<i>szólt</i> (az alany előtt)	így szólt
11.35	said	said	<i>így szólt</i> (az alany előtt)	így szólt
11.36	—	said	—	így szólt
11.47	said	said	szólt	így szólt
11.50	said	said	e szavakkal fordult	e szavakkal fordult
11.51	said	said	így szólt	így szólt
11.52	said	said	<i>szólt</i> (az alany előtt)	így szólt
12.1	inquired	inquired	így kérdezett	így kérdezett
12.2	said	said	szólt	így szólt
13.1	said	said	szólt	szólt
13.2	said	said	így válaszolt	így válaszolt
14.1	said	said	szólt	így szólt
14.21	inquired	inquired	kérdezett	így kérdezett
14.22	said	said	így válaszolt	így válaszolt
15.1	said	said	<i>szólt</i> (az alany előtt)	így szólt
16.1	said	said	szólott	így szólt
17.1	inquired	inquired	kérdezett	így kérdezett

Bhaktivedanta Swami Prabhupāda Bhagavad-gītā As It Is.				
	Angol		Magyar	
Veryszám	1. kiadás	2. kiadás	1. kiadás	2. / 3. kiadás
17.2	said	answered	szólott	így szólt
18.1	said	said	szólt	így szólt
18.2	said	said	szólott	így szólt
18.73	said	said	szólt	szólt / így szólt
18.74	said	said	szólt	szólt

8. táblázat. A Bhagavad-gītā As It Is angol és magyar nyelvű kiadásai

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

Azt látjuk a táblázatból, hogy az angol 2. kiadás a jelölő igéjének tekintetében mindössze négy helyen változott, a magyar azonban jelentős átalakuláson ment keresztül. A 2. magyar kiadásban a **betoldást** alkalmazó változat nyert teret, s az elsőhöz képest jóval kevesebbszer él a konkretizálás lehetőségével.

Ahogy azt a bevezetésben írtam, az ösztönzött erre a kutatásra, hogy a várakozással ellentétben jó néhány angol fordításban talákoztam az idéző ige konkretizálásával, ugyanakkor több olyan magyar kiadás is van, amelyben nem fordul elő. Klaudy szerint az indoeurópai nyelvekről magyarra való fordításkor gyakori konkretizálásnak stilisztikai okai vannak, s a célja a monotonitás elkerülése (1999: 49). Itt mégis azt látjuk, hogy a *Bhagavad-gītā* szépirodalmi fordításai között eggyel sem találkozunk, amelyben a konkretizálás előfordulna. Ennek okát talán a verses fordítások formaközpontú szemléletében kell keresni. A *Gītā* időmértékes verselésű költemény, a beszélőjelölő azonban kívül áll a versszakokon és nem is mértékben íródott. Az általános jelentésű idéző ige megtartása akár ennek a versenkívüliségnek az érzékeltetésére is jó lehet. Saját fordításomban azt a célt tűztem ki magam elé, hogy mindig ragaszkodjak az eredeti versmértékhez, azokon a helyeken pedig, ahol a verselés eltér az *upajāti* versmérték leggyakrabban leírt változatától, az adott versszakok pontos ritmusát kövessék. Így tettem a beszélőjelölő igéje esetében is, s olyan megoldást választottam, amelyben a magyar megfelelő legalább hangzásában követi a szanszkrit eredeti ritmusát.

6 Összefoglalás

A szanszkrit beszélőjelölő az idéző mondat olyan formája, amelyet a *Mahābhāratában*, az *upaniṣadok* némelyikében és a *purāṇákban* használnak. Ez a '(A nagytiszteletű) X. Y. mondta' jelentésű formula a *Bhagavad-gītāban* 60-szor fordul elő, a szerkezete alany+idéző ige vagy jelző+alany+idéző ige, a funkciója pedig a beszélő személyének megmutatása. A *Bhagavad-gītāban* négy idéző mondatot alkot, ezek a: (1) *dhṛtarāṣṭra uvāca*, (2) *sañjaya uvāca*, (3) *arjuna uvāca* és a (4) *śrī-bhagavān uvāca*.

Tanulmányomban egy 33 teljes, illetve részleges fordítást tartalmazó angol, magyar és hindi nyelvű korpuszban vizsgáltam meg a jelölő fordítása során alkalmazott átváltási műveleteket. A korpuszon belül 13 mű volt magyar nyelvű. A magyar korpusz kötetei közül csak Baktay, Kégl és Vekardi, valamint az én fordításom készült a szanszkrit eredetiből, a többi forrásnyelve az angol vagy a magyar volt.

A tanulmány egy-egy fejezetben mutatta be a jelölő jelzőjének, alanyának és igéjének fordítása során alkalmazott átváltási műveleteket. A beszélőjelölő jelzőjének angol fordításakor a **kihagyást**, az **idegen szóként való átvételt** és az **egyszerű behelyettesítést** figyeltem meg. A magyar fordítások elemzésénél figyelembe kellett vennem, hogy jó részük forrasszövege angol volt, így az alkalmazott átváltási műveleteket máshogy kellett értékelnem, mintha a szanszkrit eredetivel hasonlítottam volna őket össze. Az itt alkalmazott műveletek között **kihagyást**, **egyszerű behelyettesítést**, valamint **jövevény- és idegen szóként való átvételt** talá-lunk.

A jelölő alanya angol fordításainak elemzése során **idegen szóként való átvételt**, **jövevény-szókénti átvételt**, a **névelő betoldását** és **konkretizálást** találtam. A magyar fordításokban **idegen szóként való átvételt**, **jövevény-szókénti átvételt**, **konkretizálást**, **egyszerű behelyettesítést**, a **névelő kihagyását**, **grammatikai áthelyezést** és **intralingvális átvételt** fedeztem fel.

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
Argumentum 15 (2019), 755-783
 Debreceni Egyetemi Kiadó
 DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

A korpuszban a jelölő igéjének a fordítása mutatta a legnagyobb változatosságot. Az *uvāca* angol fordítása során **nyomatékosító elem betoldását, grammatikai kihagyást, konkretizálást, és egyszerű behelyettesítést** írtam le. A magyar fordítás vizsgálata során **egyszerű behelyettesítést, nyomatékosító elem betoldását, lexikai konkretizálást, az ige formájának megváltoztatását, és grammatikai kihagyást** fedeztem fel.

A kutatást Sebestyén angol forrásszövegének, illetve Sridhar bengáli nyelvű fordításának a vizsgálata tehetné teljessé, így a korpusz fordítói által használt összes átváltási műveletről biztosat állíthatnánk.

Források

- Abhinavagupta (2012): *Gītārthasaṃgraha*. Budapest: Perisca Kiadó. (Virág L. ford.)
- Abhinavagupta (2004): *Abhinavagupta's commentary on the Bhagavad Gīta: Gītārthasaṃgraha*. Varanasi: Indica Books. (Marjanovic, B. ford.)
- Bakaja, Z. (ford.) (2016): *Bhagavad-gītá részlet*. In: Hetényi Zs. (szerk.): 5Pofon: Antológia műfordítás-antológia. Budapest: ELTE BTK, 8-22.
- Baktay, E. (2013): *A Magasztos Szózata*. Budapest: Filosz Kiadó.
- Bakos, A. & Bakos J. E. (2017): *Bhagavad gītā*. Budapest: Dhanvantara Kiadó.
- Baladeva (é. n.): *Gītā Bhūṣaṇa*. Chennai: Sri Vaikunta Enterprises. (Bhānu Swāmī ford.)
- Besant, A. & Bhagavān, D. (ford.) (1905): *The Bhagavad-gītā*. London, Benares: Theosophical Publishing Society.
- Bhaktivedanta Swami Prabhupāda, A. C. (1972): *Bhagavad-gītā As It Is*. New York: Collier Books, London: Collier Macmillan Publishers.
- Bhaktivedanta Swami Prabhupāda, A. C. (2001): *A Bhagavad-gītā ügy, ahogy van*. h. n.: The Bhaktivedanta Book Trust. (Dvārakeśa, Dāsa és mások ford.)
- Bhaktivedanta Swami Prabhupāda, A. C. (2014): *A Bhagavad-gītā ügy, ahogy van*. h. n.: The Bhaktivedanta Book Trust. (Dvārakeśa, Dāsa és mások ford.)
- Bhaktivedanta Swami Prabhupāda, A. C. (2015): *Bhagavad-gītā As It Is*. h. n.: The Bhaktivedanta Book Trust.
- Bhaktivedanta Swami Prabhupāda, A. C. (é. n.): *Az eredeti Bhagavad-gītā*. Vaduz: The Bhaktivedanta Book Trust (Dvārakeśa Dāsa ford.).
- Bhaktivedanta Swami, A. C. (1968): *The Bhagavad Gita As It Is*. London: Collier – Macmillan Ltd.
- Bhaktivinoda (2006): *Srīmad Bhagavad-gītā*. Vrindaban: Rasbihari Lal & Sons. (Bhumipati, D. ford.)
- Czuczor, G. & Fogarasi, J. (1865): *A magyar nyelv szótára, Harmadik kötet*. Pest.
- Gömörnyé Maróthy, M. (ford.) (1924): *Bhagavad-Gitá az isteni ének*. Budapest: Légrády Nyomda és Könyvkiadó.
- Ithamar, T. (2010): *Exploring the Bhagavad Gītā Philosophy, Structure and Meaning*. Farnham: Ashgate Publishing Limited; Burlington: Ashgate Publishing Company.
- Kégl, S. (1910): *Bhagavadgītā*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Lakatos, I. & Vekerdi, J. (ford.) (1987): *A magasztos szózata Bhagavad-gītá*. Budapest: Európa Kiadó.
- Macnicol, N. (ed.) (1938): *Hindu Scriptures*. London: J. M. Dent & Sons Limited. New York: Dutton & Co. Inc.

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban

Argumentum 15 (2019), 755-783

Debreceni Egyetemi Kiadó

DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

- Maharishi, M. (1967): *Bhagavad-Gita: A New Translation and Commentary Chapters 1–6*. London: International SRM Publications.
- Maharishi, M. (2016): *A Bhagavad-gítá: Új formátumban és új magyarázattal*. h. n.: Vaszistha Kft. (Dienes I. ford.)
- Monier-Williams, M. (ed.) (2011): *A Sanskrit-English Dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Nārāyaṇa Goswāmī, B. (2011): *Śrīmad Bhagavad-gītā*. Vr̥ndāvana, New Delhi, San Francisco: Gaudiya Vedanta Publications.
- Ország, L. & Magay, T. (szerk.) (2009): *Angol–magyar nagyszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Sebestyén, E. (ford.) (2000): *Bhagavad Gita*. Budapest: Sri Sathya Sai Baba Szervezet Magyarországi Központja.
- Sivananda (2000): *Bhagavad Gita*. Shivanandanagar: The Divine Life Society. <http://www.dlshq.org/download/bgita.pdf>
- Sivánanda (é. n.: *Bhagavad Gítá*. H.n.: The Divine Life Society. (Szabó Á. ford.)
- Sridhar Dev-Goswami, B. R. (2006): *Śrīmad Bhagavad-gītā: The Hidden Treasure of the Sweet Absolute*. Nabadwip: Sri Chaitanya Saraswat Math. (Sri Swarupananda D. ford.)
- Śrīdhara Deva Gosvāmī, B. R. (2003): *Bhagavad-Gītā: Az Édes Abszolút rejtett kincse*. h. n.: Harmónia Alapítvány. (Dóka R. ford.)
- Szerdahelyi, I. & Tóth, E. (ford.) (1965): *Mahābhārata*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Tsering, K. (2003): *A Bhagavad Gítá ahogyan én látom*. H. n.: Berkes Attila kiadása.
- Vekerdi, J. (ford.) (1997): *A Magasztos szózata*. Budapest: Terebess Kiadó.
- Viśvanātha Cakravartī (2003): *Sārārtha-Varṣiṇī-Tīkā*. Chennai: Sri Vaikunta Enterprises. (Bhānu Swāmī ford.)
- Wilkins, Ch. (1785): *Bhagvat-geeta or Dialogues of Kreeshna and Arjoon; in eighteen lectures; with notes*. London: C. Nourse.

Online források

1. URL

Nārāyaṇa Gosvāmī, B. *Śrīmad Bhagavad-gītā*.

<http://www.purebhakti.com/resources/ebooks-a-magazines-mainmenu-63/bhakti-books/hindi/133-bhagavad-gita-1/file.html> (Az utolsó megtekintés időpontja 2017.06.17.).

2. URL

<https://hu.glosbe.com/hi/hu/%E0%A4%B6%E0%A5%8D%E0%A4%B0%E0%A5%80> (Az utolsó megtekintés időpontja 2017.06.17.).

3. URL

https://www.vedabase.com/en/synonyms-index?original_op=word&original=%C5%9Br%C4%AB&translation_op=contains&translation=blessed (Az utolsó megtekintés időpontja 2017.06.17.).

4. URL

Sridhar Swami, B. R. *Srimad Bhagavad-gita: The Hidden Treasure of the Sweet Absolute*.

<https://shloki.ru/bg/sridharmj-1st-eng+sridharmj-2006-eng> (Az utolsó megtekintés időpontja 2017.06.15.).

Bakaja Zoltán:

Átváltási műveletek a beszélőjelölőnek nevezett szanszkrit idéző mondat angol és magyar nyelvű fordításaiban
Argumentum 15 (2019), 755-783
Debreceni Egyetemi Kiadó
DOI: 10.34103/ARGUMENTUM/2019/4

---

5. URL

Szabó, L. (ford.) *Bhagavad-gítá, XI. ének.*

<https://terebess.hu/keletkultinfo/bhagav9.html> (Az utolsó megtekintés időpontja 2017.06.15.).

6. URL

Bhaktivedanta Swami Prabhupāda, A. C. 1972/1983. *Bhagavad-gītā As It Is.*

<http://vanisource.org/viewdiff/compare.php?domain=vanisource.org&book=BG&verse=1.1&version1=1972&version2=1983%2B> (Az utolsó megtekintés időpontja 2017.06.15.).

Irodalom

Klaudy, K. (2018): Az átváltási műveletek rendszere. *Modern Nyelvoktatás* 24.2–3, 5–16.

Klaudy, K. (1999): *Bevezetés a fordítás gyakorlatába.* Budapest: Scholastica.

Klaudy, K. & Simigné, F. S. (2000): *Angol–magyar fordítástechnika.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Körtvélyesi, T. (2006): *Szanszkrit nyelvtan.* Budapest: A Tan Kapuja Buddhista Főiskola.

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm a tanulmány anonim lektorának, hogy értékes észrevételeivel segítette a munkámat.

Bakaja Zoltán
ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola
1088 Budapest
Múzeum krt. 4/A, 3. em., 319.
zoltan@bakaja.hu